

BİR YÜZELLİLİĞİN HALEP GEZİ NOTLARINDAN GÜNCELER: TARIK MÜMTAZ YAZGANALP (GÖZTEPE) *

*Volkan PAYASLI***

*Olca Özkaya DUMAN****

ÖZET

Milli Mücadele döneminin muhalif kimliği ile ön plana çıkan Tarık Mümtaz, Damat Ferit'in yaverliğini yapmış, çeşitli gazetelerde yazılar yazarak, Ankara Hükümeti'ne ve Milli Mücadeleye karşı gelmiştir. Kurtuluş Savaşı sonrası 150'likler listesinde yer alan Mümtaz, Fransız Manda bölgesine sürgüne gönderilmiştir. Buradaki izlenimlerini günlüğüne aktaran Mümtaz, bize Fransızların bu bölgeye neden ilgi duydukları hakkında önemli ipuçları vermektedir. Bölgede de basın-yayın faaliyetlerinde bulunarak çeşitli konularda görüşlerini de dile getirmiştir. Özellikle 1933 sonrası muhalif kimliğini terk ederek, Milli Mücadeleyi destekleme adına Fransızların faaliyetleri hakkında günlük tutması dikkate değerdir. Ankara Hükümeti'nde desteğiye basın-yayın çalışmalarını sürdürdüğünü görmek mümkün olmuştur. Bu doğrultuda çıkarılan Hacivat-Karagöz gazetesi dönemin havasını anlamak açısından bizlere değerli bilgiler sunmaktadır. Halep ve civarı dönemin ithalat ve ihracat merkezi olması bakımından önem taşımaktadır. Manda bölgesinin iktisadi yapılanması hakkında bilgiler vererek bölge zenginliğinin nasıl sömürüldüğü günlüğünde ele alınmıştır. Yine Mümtaz, çeşitli tablolarla bölgesin sosyo-ekonomik hayatına dair bilgileri bize sunmuştur. Bu çalışmamızda da Eski Türkçe ile Halep'te kaleme aldığı "Çizgiler ve Bilgiler" adlı günlüğünde dönemin genel havası analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda Mümtaz'ın Fransız mandasına karşı gelip, 1933 yılı sonrası muhalif tavrını değiştirerek Milli Mücadeleye nasıl destek verdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda da görecede olsa bu günlüğü tuttuğu anlaşılmıştır. Böylelikle monografik ve biyografik bir çalışmayla literatüre katkı sağlanmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halep, Sanayi, Tarık Mümtaz, Yüzellilik, Zirai.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

**Yrd. Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, El-mek: volkan_payasli@hotmail.com

*** Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, El-mek: oozkayaister@gmail.com

THE TRIP NOT UPDATED HALEP OF LIST YÜZELLİK: TARIK MÜMTAZ YAZGANALP

ABSTRACT

With the identity of the opponents of the period of National Struggle fore Tariq Mumtaz, Damad Ferid's aide has done, writing articles for various newspapers, Ankara has come against the Government and the National Struggle. After the War of Independence contained in the list of 150, Mumtaz, was exiled to the French Mandate. Mumtaz log transfer their impressions here, this region of the French us important clues about why they are interested serves. Found during press-release activities in the region also expressed opinions on various topics. The Ankara Government to support the work of mass media has been able to see that continue. In this respect, "Hacivat-Karagöz" newspaper issued in terms of understanding the mood of the period will provide valuable information to us. Because of the period of import and export center in Aleppo and around is important. Mandate of providing information about economic restructuring wealth, the exploitation of the region are discussed in the diary. Especially after 1933, leaving the identity of the opposition, National Struggle on the activities of the French in the name of supporting the logging is remarkable. Again, Mumtaz, area with several tables to get information on the socio-economic life has to offer us. In this study, the old Turkish penned in Aleppo "Lines and Information" in the period from the tone of the blog has tried to be analyzed. Based on the information obtained Mumtaz come against the French mandate in 1933, after the opposition National Struggle how changing the attitude has been found to support. In this connection it has been found to hold asm.c though this log. Thus, monographic and a biographical study aimed to contribute to the literature.

Key Words: Aleppo, Industry, Tariq Mumtaz, one hundred fifty, Agricultural.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'ni askeri, siyasal, sosyal ve ekonomik yönden sınırlayan hükümleri içermektedir. Mütarekeden hemen sonra Türk toprakları işgal edilmiş ve paylaşılmış, buna tepki olarak yurdun dört bir yanında Kuvayı Milliye birlikleri oluşturulmuştur. İşgali destekleyenler ve desteklemeyenler nasıl örgütlenme yoluna gitmişlerse dönemin basın yayın organlarının da aynı telaşa düştüklerini söylemek mümkündür. İşgali kurtuluş olarak gören hükümet yanlısı gazete ve dergiler, işgal kuvvetleriyle iyi geçinme uğruna onların politikasını destekler nitelikte yayınlarda bulunmuşlardır. Çözümü pratikte silahlı mücadeleden ziyade diplomatik yollarla olacağını savunmuşlardır. Kuşkusuz ki yakın dönem düşünce tarihinin en önemli kalemlerinden biri olan ve çalışmamızın ana eksenini oluşturan portrelerden biri de yazılarıyla İstanbul Hükümeti'ni destekleyen Tarık Mümtaz (Yazganalp/Göztepe)'dir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 16 Nisan 1924 tarihinde 487 sayılı "Genel Af" kanunu TBMM'de kabul edilmiştir. Bu bağlamda Milli Mücadele karşıtı olan ve Genel Af kapsamsı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

dışında tutulan 150 kişinin listesi 1 Haziran 1924 tarihinde Bakanlar Kurulunca onaylanmıştır.¹ Ülke dışına sürülen ve Türk vatandaşlığından çıkarılan yakın tarihin isimlerinden biri de Tarık Mümtaz'dır. Mümtaz'ın listeye girişi de önem arz eder. Zira mecliste konu gündeme gelince söz alan Mazhar Müfit Bey şunları söyler:² “*Saraya gittiğimizde afralı tafralı bir yaver vardı, kasılır dururdu. Bize tepeden bakardı, Ankara aleyhinde yazılar yazardı.*” Böylelikle Mümtaz listeye girmiştir.

Listenin 21. sırasında yer alan Mümtaz, 1897'de İstanbul'un Göztepe semtinde doğmuştur. Bahriye Miralayı Mümtaz Bey'in oğludur. Bir müddet Sen-Josef'te okumuştur. Harbiye'yi bitirdikten sonra Teğmen olarak Osmanlı ordusuna katılmıştır. Mütareke döneminde “Ümit” dergisini (1919-1921) çıkararak, söz konusu yıllarda ülkeyi terk eden İttihat ve Terakki Partisi için suçlama kampanyası başlatan yazılar yazmıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra 24 Şubat 1919 tarihinde Harbiye Nazırlığı yaverliği görevine atanmıştır. Bu görevi dolayısıyla Harbiye Nazırlığı veya Harbiye Nazır Vekilliği yapmış olan sırasıyla Topçu Ferit Paşa, Abuk Ahmet Paşa, Şevket Turgut Paşa, Mustafa Nazım Paşa, Süleyman Şefik Paşa, Mersinli Cemal Paşa, Fevzi (Çakmak) Paşa, Kara Sait Paşa ve Damat Ferit Paşa'nın yaverliğini yapmıştır. Özellikle Damat Ferit'in yaverliğini yaptığı dönemde Kuvay-ı İnzibatiye Mitrilyöz Kumandanlığına atanmış³, Nigahbanı ilk oluşturanlar arasında yer almıştır. Kendisi de paşa damadı olduğu için “damadın damadı” olarak bilinir.⁴

Cemil Meriç, *Bu Ülke* adlı eserinde Mütareke yıllarında Mümtaz'ın dış betimlemesini, bilgi düzeyini kendi iç dünyasını kıstas alarak şöyle kaleme almıştır:⁵

“... İyi giyinen, kibar, enerji ve hayat dolu bir Çerkez ama Çerkezce tek kelime bilmezdi, annesi Türk'tü, Türkçe'ye âşıktı, ideali Nafiz (Kast edilen Süleyman Nazif'tir.) Zavallı Tarık yabancı dil öğrenememiştir. Çok sığ bir irfan...Ne var ki bıyıkları terlememiş bir taşra delikanlısı için lüzumundan fazla bilgili ve geniş ihtatalı bir maceracıydı...”

Mümtaz, Damat Ferit ve Vahdettin'in ülkeyi terk etmesi ardından yurt dışına çıkmıştır. Bir süre sonra Silistre'de Tuna gazetesinde yazı diziciliği yapmıştır. Daha sonra Berlin'e geçerek Müslüman kolonisine müracaat etmiş bu isteği vatana ihanet etmiş olduğu için reddedilmiştir. Türk Hükümeti, Almanya'dan ihraç edilmesi için girişimde bulunmuştur. Vahdettin ile görüşmek üzere San Remo'ya gitmiştir. Vahdet'tin ölünceye kadar yanında kalmıştır. Vahdet'tinin ölümü üzerine cenazesi ile birlikte Şam'a gelen Tarık Mümtaz Kuneytire mebusu Emin Semkuh ile işbirliği yaparak Marc isminde dört sayfalık Çerkezce, Arapça, Türkçe ve Fransızca bir gazete ayrıca “Hamra” isimli Türkçe bir başka gazete çıkarmıştır. 1926 yılı içinde Şam'da “*Musavver Sahra*” isminde haftalık edebi bir dergiyi yayın hayatına sokmuştur.⁶ Derginin başyazarı Tarık Mümtaz olup, yazar kadrosu arasında yüzellilikler arasında yer alan Rıza Tevfik, Ali İlmi ve Çerkez İsmail Hakkı vardı. Dergin ilk sayısında İslamiyet için çalıştıklarına dair yazılar görülmüştür. Mümtaz derginin Bulgaristan'da dağıtımı için girişimde bulunmuştur. Sonra

¹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Emin Karaca, **150'likler**, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004, s.14-55; Kamil Erdeha, **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 64-65.

² Karaca, **a.g.e.**, s.64.

³ Detaylı bilgi için bkz: Sedat Bingöl, **Yüzellilikler** Meselesi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s.24-25.

⁴ Karaca, **a.g.e.**, s. 37-64.; Erdaha, **a.g.e.**, 218; Şaduman Halıcı, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988, s.92.; Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.29.

⁵ Meriç, **a.g.e.**, s.29.

⁶ Halıcı, **a.g.t.**, s.93.; Erdeha, **a.g.e.**, s.218; Cemil Meriç, “Bu Ülke” adlı eserinde döneme ilişkin şunları söylemiştir: “*Şam'da Musavver Sahra adlı bir dergi çıkarıyordu, orta sondaydım galiba. Derginin başyazarı Tarık Mümtaz'dı. Yazarlar arasında Rıza Tevfik de vardı. Sonra Kuneytre'de yarı Türkçe bir gazete yayımlandı, başyazarı yine Tarık Mümtaz. Bu zatın “İslami Sosyalizme Doğru” adlı bir risalesini de görmüştüm.*” Bkz: Cemil Meriç, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.28.; UCMAN, Abdurrahman, İNCİ Handan, **Bir 150'liğin Mektupları**, İstanbul, 1998.s.23.

Kuneytire’de başyazarlığını yaptığı Türkçe bir gazete yayımlamıştır. Döneme tanıklık eden Cemil Meriç, Mümtaz’ın “İslami Sosyalizme Doğru” adlı bir risalesini de görmüştür.⁷

Şam’a geçtikten bir süre sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Türklük aleyhine propaganda yapmak için “Març” gazetesini çıkarsa da gazetenin Türkiye’ye girişi yasaklanmıştır.⁸ 1931 yılında Suriye Meclisi’nde Ziraat Vekili olan Antakyalı Hacı Adalı Mehmet’tin yardımıyla ve Fransızların desteği ile Kemalistlerin savunuculuğunu yapan, Fransız manda idaresinde olan Hatay/Sancak’ta milli basın cephesinde çıkan Yenigün⁹e karşı Basil Huri tarafından Arapça ve Türkçe olarak yayınlanan Antakya gazetesinin başına Tarık Mümtaz getirilmiştir.¹⁰

Çerkez Ethem ve kardeşi Reşit ile haberleşerek onların Türkiye’ye dağıtılmak üzere gönderdiği beyannamelerin dağıtımına aracılık etmiştir. Ancak bu faaliyetleri tepkiyle karşılaşınca Şam’a dönmek zorunda kalmıştır. Bu sırada “Karagöz” gazetesini çıkarmaktadır.¹¹ Bu yayınlatabilmek için İstanbul’daki evini 350 liraya sattırmıştır. Ancak Suriye Maliye Bakanı Şakir Nimet Bey’i küçültücü bir yazı yazması üzerine gazetesi kapatılmıştır. 1933’te Cumhuriyet’in onuncu yıl dönümü vesilesiyle genel af ilan edileceğini duyan Mümtaz yayın politikasını değiştirmiş ki her ulusal bayramlarda Atatürk’ün ilk resmini gazetenin ilk sayfasına basmaya başlamıştır. Ancak Antakya gazetesinde aleyhte yazı yazmaması ve yerli halkla anlaşamaması üzerine gazetesi kapatılmıştır.¹² Dönemin tanıklarından biri olan, Mümtaz ile fikir teatisinde bulunan Cemil Meriç yaşananları eserinde şöyle aktarmaktadır:¹³

“...Manda hükümetinin naşir-i efkârı olan Antakya’yı bıraktı, birdenbire yer değiştirip Türk milliyetçisi olarak yazı hayatına devam etti ve Karagöz başlıklı Türkçe bir gazete çıkarmaya başladı. Kendisi karikatürcü idi de. Tatilde Reyhaniye’ye gelip babamdan kendisiyle çalışmam müsaadesini aldı. Karagöz’de kaç ay yazdım, bilmiyorum. “Fırsat Yoksulu” Mahlası ile şiirler yazdım. “Geç Kalmış Bir Muhasebe” başlıklı yazımı istisna edersem (Yenigün gazetesinde yayımlanmıştı), yazı hayatımın başlangıcı Karagöz’deki şiirlerdir.”

Mümtaz, gazetesinde Hatay kurtuluş davasını desteklemiş bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu olan, toplumun modernleşmesine hizmet eden Atatürk’ü ve onun kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi ve uzantısı niteliğini taşıyan halkevlerine geniş ölçüde yer verdiğini söylemek mümkündür.

1930’lu yılların ortalarına doğru Ankara tarafından, , Atatürk’e suikast düzenleyeceği yönünde savcı iddianamesinde adı geçmiştir. Bundan dolayı Vahdet gazetesine¹⁴ gönderdiği bir

⁷ Meriç, a.g.e, s. 30; Halıcı, a.g.e, s.93.

⁸ BCA.020.20.01.02. Yer no:12.42.9.

⁹ Fransız işgali altında bulunan Hatay’da Sancak’ın bütünlüğü ve bağımsızlığını destekleme amacına sahip olan 15 Eylül 1928 tarihinde çıkarılmış olan Yeni Mecmua’nın 48. Son sayısında değişen siyasal ortama dayalı olarak ihtiyaca bu anlamda cevap veremeyen söz konusu mecmuanın gazeteye dönüşeceği bu nedenle yayınına on beş gün ara vereceği belirtilmiştir. Yenigün gazetesi bu amaçlar doğrultusunda farklılaşan siyasal ortamın zorunlu bir sonucu olarak yayın hayatına başlamıştır. **Yeni Mecmua**, 01.07.1930, S.48. Yeni Mecmua ile başlayan entelektüel fikir mücadelesi Hatay’ın 1930 yılı itibarı ile Yenigün gazetesiyle devam ettirilmiştir. Hatay’ın Türkiye’ye iltihakına giden sürecin sonuna kadar bu kalem mücadelesi basın yayın yoluyla milli cephede Yenigün gazetesi ile sürdürülmüştür.

¹⁰ Selim Çelenk, **Hatay’ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları**, Antakya Gazeteciler Cemiyeti, Hatay, 1987; Sırrı Hoçaoğlu, **Zindan Bekçileri Yahut Hortlayan Ali Kemal**, Halep, 1935. Bkz: (EK-1)

¹¹ Gazete 1933 yılı itibarı ile çıkan sayılarında Karagöz, 1935 sonrası çıkan sayılarında ise Hacivat-Karagöz adıyla çıkarılmıştır. Dönemin Manda idaresi Maarif Müfettişi Pierre Bazantay, gazetenin Karagöz adıyla Antakya’da kurulduğunu belirtmiştir. Gazetenin sahibi ve müdürü Tarık Mümtaz’dır. Bkz: Pierre Bazantay, **La Penetration de L’Enseignement dans Le Sandjak Autonome D’Alexandrette**, Beyrut, Imprimerie Catholique, 1935, s.104.

¹² Halıcı, a.g.t, s. 95.; Çelenk, a.g.e, s.

¹³ Meriç, a.g.e, s.30.

¹⁴ 18 Mayıs 1928’de Nuri Genç tarafından Halep’te çıkarılan gazete, Suriye’nin ortasında Türklük davasını savundu. Türklüğü ve Türkiye’deki gelişmeleri övecek tarzda yayın yapan gazete, yoğun baskı ve saldırılar üzerine 1936’da

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

mektupta “şüpheli bir kısım şahıs ve adamların arasına isminin karıştığını derin bir hayret ve teessürle haber aldığını” söyleyerek kendini savunmuştur.¹⁵ Zira Mümtaz’ın savunduklarını Cemil Meriç Bu Ülke adlı eserinde (Jurnal’dan alıntı yapılmıştır.) doğrular nitelikteydi. Bu bağlamda Meriç, şunları anlatmaktadır:¹⁶

“...Halep Başkonsolosu İdris Sabih Bey, beni Halep’e çağırdı, Tarık’la münasebeti kesmemi, bu adamın Atatürk’e suikast yapan bir güruha mensup olduğunu, kendisiyle dolaşmakta devam edersem beni koruyamayacağını anlattı. Bende, “Tarık hakkında söyledikleriniz tamamen yanlıştır, iyi günlerinde yanında olduğum bir insanı, iftiraya uğrattığı zaman bırakmam” falan filan diyerek, istikbalimi tepeledim, yoksa Mülkiye’ye gönderilecektim...”

Hatay’da Türkçülük cereyanının etkili olmasında önemli paya sahip olan Mümtaz’ın Fransız manda idarecileri ile arası bozulmuştu. Özellikle bu dönemde Antakya Lisesi’nde öğretmenlik yapan, Türk harsına düşmanca saldıran 150’likler listesinde bulunan Ali İlmi, Mesut Fani ve Radi Azmi’yi “Türk Antakya’da Üç Baykuş Ötüyor” adlı risalesinde eleştirmiştir. Buna karşılık olarak her ne kadar yazar ismi verilme de, bu üçünden biri olduğu tahmin edilen- “Tarık’a Destan” adlı bir kitapçık da Emniyet tarafından ele geçirilmiştir.¹⁷ Cemil Meriç anılarında yaşananlardan şöyle bahsetmektedir:¹⁸

“...Tarık Türkçülüğü temsil ediyordu o sıralarda, Fransızlarla arası bozulmuştu. Oysa benim dostlarım hep Fransız yanlısı idiler. Tarık, “Türk Antakya’da Dört Baykuş Ötüyor” başlıklı bir panfle yayımladı. Dört baykuş değildi, Ali İlmi Fani, Mesut Fani, Memduh Selim ve Radi Azmi idi. Bende sırf dostluk icabı diyerek, Yıldız gazetesine, yarı manzum, yarı mensur bir hicivle döşendim. Başlık “Unutma ve Affetme Türk Genci” ‘irfan kalemimize çöreklenen engellerin kırk başını birden ezmek, milli savaşın baş borcudur’ vs. gibi latifeler, altına da bütün isimlerim...”

Mümtaz, Halep’te bulunduğu sürece Halep Konsolosluğunun da desteği ile Nuri Genç ile temasa geçip Vahdet gazetesinde Türkiye’yi ve modernleşmenin hamleleri olan inkılapları destekler yazılar yazmıştır.¹⁹ Gazete kapanınca Mümtaz, Antakya’ya sığınmıştır. Vahdet, Hatay gazetesi²⁰ ismini alınca bu gazetede yazı yazmıştır.²¹

Antakya’daki sürgün hayatını Türk gençlerinin yardımıyla zorlukla sürdüren Tarık Mümtaz, bu duruma gazetesinin kapatılması ve sürekli mahkemelere düşmesi eklenince sıkıntıları giderek artmıştır. Atatürk’ün direktifi ve dönemin Başbakanı Celal Bayar’ın da desteği ile 29 Haziran 1938 tarihinde TBMM tarafından çıkarılan yüzelliklerin affı kanunu, 16 Temmuz 1938 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.²² Affı hemen kabul eden Mümtaz İstanbul’a yerleşmiştir. Burada İsmet İnönü’ye yazdığı mektupta, Atatürk’e candan sadakat ve afiyet diledikten sonra “cennet yuvasına geldiği günden beri akraba ve komşularının ziyaretlerini kabul ve

İskenderun Sancak’ına taşınmıştır. Daha sonra Hatay Gazetesi adını alacaktır. Bkz: Hamdi Selçuk, **Bütün Yönleriyle Hatay’ın O Eski Günleri**, Sucuoğlu Matbaa, İstanbul, 1972, s.94.; Tarık Mümtaz, **Hatay...**, s.42-43.; Ayrıca bkz: 14 Ağustos 1938’de Hatay Gazetesi yayım yönetimi, Türk inkılabını benimseyerek, yeni Türk harfleriyle gazetelerini yayımlarlar. Bkz: Esin Dayı, **Hatay Gazetesi’nde Atatürk** (Ağustos 1938 – Aralık 1938), Erzurum Üniversitesi Yayınları, No: 933, AİİTE, Erzurum, 2003, s.VII

¹⁵ Halıcı, **a.g.t.**, s.95.

¹⁶ Meriç, **a.g.e.**, s.30.

¹⁷ Halıcı, **a.g.t.**, s.96.

¹⁸ Meriç, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁹ Çelenk, **a.g.e.**, s. 76-77.

²⁰ Hatay gazetesi, 18 Mayıs 1938’de İskenderun’da çıkarılmıştır. Bu yönde ilk resmi yazı İskenderun Sancağı Tahrirat kalemine 7 Mayıs 1938 tarihli bir tebligat ile verilmiştir. Bu konuda tebligat İskenderun Sancağı nezdinde Yüksek Manda Komiser delegesi Roje Garo’ya sunulmuştur. **BCA.490.0.** Yer no:1385.596.

²¹ Tarık Mümtaz, **Hatay Albümü**, Ülkü Matbaa, 1940, s.40-42.

²² **TC. Resmi Gazete**, Kanun no: 3527, Sayı:3961, 16 Temmuz 1938; İlhami Soysal, **150’likler**, Gür Yayınları, İstanbul,1985, s.140; Karaca, **a.g.e.**, s.151-152; Erdeha, **a.g.e.**, s.156.

iade ile meşgul olduğunu, iltifat eseri olarak kendisine yüklenen hizmeti yapmak için gereken sükûnet ve kuvveti henüz kazanamadığını, on yedi yıl süren hasretin yorgunluğunun sona ermesinin sevinci ile sarhoş gibi olduğunu söyleyerek izin verilirse etraflı bir dosya ile Ankara'ya gelerek daha uygun bir düzen içinde yazmak istediğini belirtmiştir.” İstanbul'da kaldığı süre boyunca “Modern Türkiye” dergisinde yazılar yazmıştır. Yeni Sabah, Zafer, Yeni İstanbul, Tasvir, Yeni Köylü gibi gazetelerde çalıştı. Geçim sıkıntısı nedeniyle İnönü'ye gönderdiği mektupta Hatay davası nedeniyle kendini kurban veren “ Karagöz” gazetesinin kapalı olduğunu, gazetesinin yayınına izin verilmesi ya da uygun bir göreve getirilmesini dile getirmiştir. Üç ay İstanbul'da kalan Mümtaz, Hatay' Devlet'i kurulduktan sonra yani 22 Ekim 1938 tarihinde Hatay'a gelmiştir. Burada faaliyet gösteren Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanlığına Tarık Mümtaz Yazganalp seçilmiştir.²³

Tarık Mümtaz 3527 sayılı af kanunun ikinci maddesinde yer alan “Yüzelliliklerin 8 sene müddetle Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar” maddesine karşı çıkarak, Hatay Devleti'nin kuruluşu dolayısıyla ilan edilen kanunun kendisinin affını kapsadığını, şahsına ait bu gayri tabi duruma bir son verilmesini ve hukukunun iadesini istemiştir. Ancak Türk pasaportu alarak Anavatan'a döndüğü için Hataylı sayılamayacağı ve af kanunun hükümlerinden yararlanamayacağı Dâhiliye Vekâletinden bildirilmiştir. Bunun üzerine açıklama yapan Mümtaz, Cenevre'de yapılan Hatay Anayasası'nın “vatandaşlık sıfatı” başlıklı 8 ve 9 numaralı maddelerinin tanımladığı tüm vasıfları tamamıyla sahip olduğu için, yasa ilan edilir edilmez bütün Hataylılar gibi Antakya nüfus dairesine başvurarak elindeki Suriye nüfus tezkeresinin Hatay nüfus tezkeresi ile değiştirilmesini istediğini ancak Fransız ve yerli manda hükümetlerince kendisinin Hatay vatandaşlığına girmesine imkân verilmemesi doğrultusunda direktif verildiği için Hatay nüfusuna kaydının reddedildiğini, af ilan edilince Milletler Cemiyeti nüfus arşivindeki nüfus davaları arasında kendisine ait olan dava dosyasını bulunmasının aylar süreceğinden Türk konsoloslarının verdiği pasaportla bir an evvel hasretine son vermek istediğini söyleyerek isteğini yenilemiştir. Ancak olumlu bir yanıt alamamıştır. Antakya'da kaldığı süre boyunca Cumhuriyet Halk Partisi İskenderun Şubesi'nde “gösteri, ar, müze kolları şefi” olarak göreve başlamış, Hatay Dâhiliye Vekâlet'inin izniyle 19 Kasım 1938 tarihinde “Hacıvat-Karagöz” adlı gazetesini çıkarmış, gazetesini “Hatay Cumhuriyet Halk Partisi'nin matbuat kadrosuna dâhil olan bir organı” olarak nitelemiştir.²⁴ Zira bu retoriği gazete ilanlarından doğrulamak mümkündür. Tarık Mümtaz Göztepe, Rahmi Apak'ın Hatay'a gelişini ve CHP'nin şubelerini ilçelerde kurmasını “Antakya, 40.000 Kemalist, Sen Sağ, Ben Selamet” adlı yazılarında mizahi bir dille şöyle değerlendirmiştir:²⁵ “Hatay, fıkır fıkır kaynayan koskocaman bir milliyet kazanı, Tekirdağ mebusu Rahmi Apakla Abdullah Mursaloğlu birer kepçe, Ver elini İskenderun, Oradan Türk kalesi, Beylan, Beylandan Kırıkhan, ordan tutma beni Reyhanîye, derken efendim Ordu, Şeyhköy deyip, ocakları ateşlemişler, nurlu alevlerini gökyüzüne çıkarıp güneşi şaşırtmışlardır. İliğine kadar Kemalist olan Türk Hatay, bir ayın içinde 10 aydın ocak tüttürdü ve tam kırk bin ocaklı doğdu. Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatı, Hatay'da yeni bir nüfus yazılışına benzedi. Kemalizmin bu mühim nüfus tahriri Hatay'ın yüzünü ağırıtı. Milli Şefimiz ve Partimizin de Değişmez Genel Başkanı Büyük İnönü'nün yüzünü güldürdü. Partimizin ve yurdumuzun banisi Edebi Şefimiz kudu Atamızın büyük ruhu şad etti. Sağ ol Kemalist Hatay... Bir aydan beri için için tüten yüzlerce yeni semt ve nahiye ocakları birden bire bacalarını gökyüzüne kaldırarak cayır cayır yanmaya harıl harıl işlemeye gürül gürül gürlemeye başlamışlar ve ortalığı ılık yağmuruna tutmuşlar... Şeyhköyü'nde başlayıp öğleden sonra İskenderun'da görülmemiş bir

²³ Yenigün, 28 Kasım 1938.; Halıcı, a.g.e, s.273.; Erdeha, a.g.e, s.159.; <http://www.biyografi.net/kisiyayrinti.asp?kisiid=1383> (17.05.2014)

²⁴ Halıcı, a.g.t, s.274.

²⁵ Tarık Mümtaz Göztepe, “Antakya, 40.000 Kemalist, Sen Sağ Ben Selamet”, Hacıvat-Karagöz, 24 Nisan 1939.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

nizam ve heyecan gösterişleri halini alan Pazar günü Antakya'da büyük insan kalabalığının ve susamış halk kütlesinin heybetini gösteren Pazartesi sabahı Türk Amik Ovası'nın kalbi Reyhaniye'yi şahlandıran öğleden sonra uyanık ve bağırtı yanık Kırıkhan'a milli sevincin en coşkunun cümbüşünü yaşatan Parti Kaza kongreleri soluk soluğa bitmiş, erbablar erlerin başına seçilmiş, Hatay gemisi dünya deryasının ortasında pupa yelken, doludizgin köpükler saçıp dalgalar devirerek yüzmeye başlamışlardır.”

Hatay'ın kurtuluşunu takip eden günlerde CHP'nin maddi ve nakdi yardımlarını almış ve Türk ordusuyla birlikte Hatay'a giren Tümgeneral Şükrü Kanatlı'nın bir takdimnamesini alarak şereflendirilmiştir. İskenderun'da Ayyıldız (1939) gazetesini çıkardı. Ankara'da Kadı Emmi (1965) gazetesini yayınladı. Basın şeref kartı da taşıyan Göztepe, Bir süre Hatay'da kaldıktan sonra İstanbul'a geçen Mümtaz, 24 Ocak 1977'de ölmüştür.²⁶ Eserleri: Kafkasya'nın Harp ve İhtilal Kahramanı İmam Şamil, Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa, Çizgiler ve Bilgiler-Traist et Connaisances, İstanbul'un Fikir ve İş Adamları, Osmanogulları'nın Son Padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında, Osmanogulları'nın Son Padişahı Vahideddin Gurbet Cehenneminde, Ulu Camiler Dini Anıtlar, Hatay Albümü.²⁷

Tarik Mümtaz Yazganalp'ın yaşamından kesitlere yer verdikten sonra Halep'te 1935 yılında Osmanlıca olarak kaleme aldığı sürgün notları ele alınacaktır. Zira bu dönem önemle altını çizmeye çalıştığı güncelerinde Fransız manda döneminin Halep ve civarında meydana gelen siyasal, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Nitekim bu her yönüyle ele almaya çalıştığı değişim içerisinde rol alan isimlere kendi kalemiyle oldukça mizahi ve nüktedan çizgilerle geniş yer veren Yazganalp, o dönem Halep'ten kısaca biyografik bilgiler sunarak genel anlamda bölgenin entelektüel birikimini açıkça ortaya koymaktadır.

1935 yılı Halep için, Fransız manda yönetiminin siyasal ve idari anlamda yeni yönetim düzenini tam anlamıyla yerleştirmiş olduğu bir dönemi ifade etmekteydi. Kendi kalemiyle bu çizgilerin nasıl doğduğunu eski yazıyla şöyle ifade etmiştir:²⁸

Bu çizgiler nasıl doğdu?

“Suriye karikatür ve portre alanının kutlu ve başarılılarından sayılan bu çizgiler, ileri ve mu'asır san'ât dünyasında da silik bir iz bırakabilirse hemen haber vereyim ki bu çocuk benden değildir. Uğursuz bir serserî ile yüz karası bir günâh-kâr gerdeğe girmişdi. İşte bu çocuk o gerdeğin mahsûlüdür. Uğursuz serserî takvimden kovulmuş bir rakamdır. Adı 13'dür. Yüz karası günâh-kâr da cennetden sürülmüş bir rakamdır. Eşinden yüz eli bin kere bedbaht ve korkunç olan bu kara rakamın adı 150, künyesi “Hâ'in-i vatan” dır. 150, semâvî cennetden ser en dibe atılan adam değil, arz-ı cennet-i a'lâdan cehennemden esfel-i sâfilîne fırlatılan (kâfile)dir.

Mübârek yurdun hevâsı milliyet, suyu milliyet, taşı toprağı milliyet ve sa'âdet kesildiği mübârek gün düğün evinden kovulan eşsiz ve emsâlsiz 'ukûbet kâfilesi. 150, kutlu Lozan'ın kutsuz yamasıdır. Lord Kurzon adlı politika kurdunun insâniyete atdığı bu kâtmerli İngiliz kazığı, ana yurdun koynuna kundak sokan, kırk başlı hıyânet yi'lânıyla, yürüdük en susamış ve su katılmamış evlâdını sarmaş dolaş bu 'ukûbet gâyesine yoldaş etdi.

Ma'hûd fetvâ beyân-nâmelerini yazan ma'rûf edebiyât-ı cedîde şâ'iri ve meşhûr Bâb-ı 'Âlî münşîsi devletlü Nâzır Bey ana vatanda mu'azzez ve mükerremdir. Ve hâlâ (kan damlayan) kıvrak kalemiyle edebiyât anketlerimize cevâblar yetiştirmekle meşgûldür. Beri tarafda edebî teceddüdümiüzün ilk feyzi ve en nûrlu fecrî olan, ana dilimize ve öz nesrimize kevser tadı katan

²⁶ Halıcı, a.g.t, s.148.

²⁷ Turgut Özakman, **Vahdetin, M. Kemal ve Milli Mücadele**, Bilgi Yayınevi, İstanbul,2010, s.56. <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1383> (17.05.2014)

²⁸ Tarık Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, Halep, 1936. s,5-6.

büyük memleket hikâyeleri nâsiri, Haleb'in rûhları donduran mermer hendesesi içinde on dört yıllık acıklı dâ'îü's-sûlaların müzmin hummâsını geçiriyor. Hilâfet ordularının başkumandanı ceneral pâşâ; yüce önder Atatürk'ü selâmlayan hayrân ve bahtiyâr bir teşyî' kâfilesinin arasında Ankara İstasyonu'ndadır.

İnanlı göğsünü ana yurdun dört sınırında kırk azılı düşmana ve yıllarca siper eden iddi'âsız ve şikâyetsiz mülâzım, milletin tekmelediği hıyânet sürüsünün göbeğinde ve gurbet cehenneminin dibindedir. Acı büyüktür, felâket müdhişdir, ifâdesi imkânsızdır. Boğazımızda düğümlenen fakat asla hınç olamayan bütün bu müdhişler bir araya gelerek isim takılamayan nâdir felâketler gibi varlığımıza sinen gizli bir takım isti'dâdları kamçıladi. Bu çizgiler işte o kamçılanan isti'dâddan doğdu." (Tarık Mümtâz Yazganalp)

Söz konusu olan bu dönemde kaleme alınan eser²⁹ bu çalışmada iktisadi, zirai ve sanayi yaşamını aydınlatan bilgiler alttaki sıralı başlıklar halinde incelenmiştir.

Teshkilat Devresi

Fransız işgâlinin bidâyetinde hazîne boş ve finans dâ'ireleri de iintizâmsız bir hâldeydi. Diğer cihetden 'Osmânî Hükûmeti arâzîsinden bir kısmı bulunan bu sancağı bütçesi ve idâre sistemi ayrı bir varlık şekline ifrâg etmek lâzım geliyordu.

Yüce komiserliğin yardımları sâyesinde birçok müberrem ihtiyâclarla berâber harb ve mahrûmiyet yüzünden bitkin düşmüş bir halkın i'âşesi de taht-ı temîne alınabildi. Ondan sonra mutahassis me'mûrların fıkdanına rağmen garb mıntıkası 'askeri idârîsiyle bi'l-ittifâk sümümü'l-tedârik bir kadro ile bir hükûmet meydâna getirile bilindi.

Bunu müte'âkib finans ve pâra mes'elesi kalıyordu. Bu târîhden 1920 senesine kadar Mısır akçesi devlet pârası olarak kabûl olundu. Mâlî vaz'iyet ilk zamânlarda açıktan açığa fenâ gitdi.

'Osmânî devre-i mâliyesi 28 Şubat'ta bitiyor ve hükûmet bu devreyi takvîme uydurmak istiyordu. 1920 senesinin son on ayında bir bütçe mevki-i tatbîke konuldu.

1921'den i'tibâren de oldukça muntazam bir bütçe meydâna getirildi. Ma'-mâ-fih bu tecrübe devresi yüce komiserliğin muhâsebe-i 'umûmiye hakkında 2231 numrolu ve 16 İlk Teşrin 933 târîhli karâr-nâmesinin neşrine kadar devâm etdi.

Vergilere gelince, 'Osmânî İmpâratörlüğünün kânûnlarına göre ibkâ ve tahsîl olunurdu. Bununla berâber 'Osmânî Düyûn-u 'Umûmiye Dâ'iresi kendisine terk olunan vâridâtı kendi hesabına cibâyete devâm ediyordu. Düyûn-u 'Umûmiye idâresi 1926 senesine kadar fa'âliyetine devâm ederek mezkûr târîhde lagv olundu.

Mâlî Ta'dîlât

Sancak mâliyesinin en esâslı ta'dîlâtı a'şârda yapıldı. Evvelâ 'Osmânî Hükûmeti zamânında olduğu gibi iltizâm usûlüyle idâre oluna gelen bu vergi mültezimlerin tazyiklerine mahal bırakmamak için terbî' ya'ni dört senenin mu'âdili usûlüne kalb olundu. Fakat tarh usûlünde te'mîn edilen tekâmül her ne olursa olsun tekâlifin suret-i 'adil-ânede tevzî'ni kâfil değildi. Çünkü bu tevzî' bi'tarafılığı çok zamânlar meşkûk bulunan hey'etler tarafından yapılıyordu. Şurasını da i'tirâf etmeliyiz ki elde vâzih mevâd-ı takdîriye yokdu. İşte bunun içindir ki hükûmet vergiyi arâzînin icâr kıymetini esâs tutarak ve gayr-ı müsakkaf 'akârât üzerine darbe-i 'akâriye ihdâs etdi.

Yalnız sancağımızla tatbîk edilen işbu vergi usûlü iyi netîceler verdi. Bu netîcelerin faydaları henüz layıkıyla anlaşılmadıysa iş bu ta'dîlâtın müstakkr ve mütevâzen bir devrede vukû'a getirilmediğine haml etmemiz icâb eder.

²⁹ Bkz: (EK-2)

Diğer cihetden şurasını da kayd edelim ki bütün sancakda müsakkafât vergileri tahmîni yapıldı.

Tahmîni 1922 senesinde yapılan İskenderun şehri müsakkafât müstesnâ olarak, tahmînler hâlâ hükûmet-i 'Osmâniye'nin tahmînleri idi.

Hâl-i hâzırda tahmîne tâbi' tutulan müsakkafâtdan alınan vergiler hakîkate muvâfıktır. Tahmînler bütün sancak dâhilinde yapılmış olduğundan zirâ'ate ve ipekçiliğe mahsûs mebâni kânûnunun sûret-i dâ'imede bahş ettiği mu'âfiyetden isti'fâde etdiler. Yeni kânûnda icârsız kalan 'akârât içinde mu'âfiyet mülâhaza edilmiştir.

İcrâât Komitesi

'Osmânlı Hükûmeti Harb-i 'Umûmiye'de Zirâ'at Bankalarının mevcûd sermâyesini almışdı. İşgâlden sonra daha doğrusu düşkün bir hâlde bulunan bu mâlî vaz'iyetle, mezkûr bankanın memleket zirâ'at işlerinin çevrilmesine lüzûmu olan pârayı bulması kolay bir iş değildi.

Banka ancak 1925 senesinde yeniden teşkil edilib, iş yapılması için muktezî yardımı da sancaktan aldı. O târîhden beri çiftçi için fi'ilen faydalı ve müsmir bir iş görmektedir.

İşbu bankanın mevcûdu ve yardımları olmamış bulunsaydı çiftçiler muhakkak sefâlete düşeceklerdi.

1934 nihâyetinde bankanın kendi sermâyesi dört milyon franga bâliğ olmuşdu. Bundan başka sancağın avanslarından âhâlinin emânetlerinden Suriye ve Büyük Lübnan Bankasının avansından hâsıl olunan sekiz milyon frangı da vardı.

Bütçenin Tatbîki

Bütçenin mukannen sûretde tatbîkine medâr olmak üzere sancak 1922 senesinden beri ta'ahhüd altına alınan masraflar için bir kontrol vazîfesi ihdâs eyledi. Me'mûrların seçiminde bir güne iltimâs veyâ taraf-gîrlîğe mahal kalmamak için bir de me'mûrîn kânûnu yapıldı. Şöyle ki: Suriye Hükûmetinin 1928 senesinde me'mûrîn tasnîfini karârlaştırdığı bir sırada sancak me'mûrları mutasarrıflığın karâr-nâmeleriyle tesbît olunan silsile-i merâtûb ve kadrolara göre, esâsen tesbît ve taz'îf edilmiş bulunuyorlardı. Birisi doğrudan doğruya mâliye dâ'iresi ve ikincisi ise sarf dâ'iresi olmak üzere iki şu'beden 'ibâret bulunan ve emlâk idâresini de ihtivâ eden Mâliye Müdriyeti hâl-i hâzırdaki nihâ'î şeklini Muhâsebe-i 'Umûmiye Karâr-nâmesinin neşrinden i'tibâren almış bulunmaktadır. İşte bu târîhten beridir ki müdür Hâzır Hasan Bey Cebbâre emvâl-i hazînenin muhâfazasını ele almış ve yine bu târîhden beri mâliye vaz'iyeti terakkî ve tekâmül etmiştir.

Bu vechle sancağın bütçeleri her sene mühimmm fazla-i vâridât göstermiş ve 1923 senesinde işbu fazla vâridât yetmiş bir bin lira iken 930'da 370.000 bin liraya bâliğ olmuştur. Bu fazla vâridât 1931'den beri tenâkuz etmiş ve 180.000'den 1943 senesinde 110.000 lirasına inmişse de bunu her tarafda mükellefin te'diye kuvvetini ve dolayısıyla bütçe vâridâtını azaltmış olan büyük iktisâdî buhrânın sebeplerine tahmîl etmek lâzım gelir.

1934 senesi nihâyetinde birçok milyonlara bâliğ olmuş olan işbu fazla vâridât yeni işlere, vaz'iyeti mükemmel olan 'umûmî yolların termîmine ve mekteb, hasta-hâne, karakol, 'adliye sarâyı, müze ve sâ'ire gibi 'umûmî miyâni inşâsına tahsîs edilmiştir.

Vergi mu'âdilinin, vergiye tâbi' mevâd kıymetinin tedennîsi dolayısıyla dâ'imen tenzîl görmesine rağmen, elde edilen terkkîyât her nede olsa fâ'ide-mender çünkü bu fâ'ideler sırf vergi ve mâliye makinesinin hiç durmadan tekâmüle doğru yürümesinden ileri gelmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

Tarım (Zirâ'at)

Müstakil İskenderun sancağının arâzîsi, 'Amîk, Arsuz Ovalarından, Kızıldağ, Amanos Dağları silsilerinden Lazkiye hudûduna kadar dayanan 'arızalı kısımlardan 'ibâretidir.

Teşekkülât-ı arz bakımından ovları arâzî-i rüsûbiyeye, dağları ise arâzî-i Bürkâniyeye dâhildir.

Ovaları kuvâ-yı inbâtiyesi fazla, dağları nisbeten azdır.

Toprak altındaki sular gâyet bol olduğu gibi akarsularda çok olup bunların başlıcaları şunlardır:

'Âsî Nehri, 'Afrîn Nehri, Karasu, Harbiye Suları, Hızırbey, Vakıfsuyu, Deli Bekirli Çayı, Bedirge Çayı, Ceylânlı Çayı, Hâcî Ahmedli Suyu, Zilli Çayı, Dere Bahçe Suları, Mersin Çayı.

Mahsulât

Sancağın zirâ'atı mütennevi' olup ovalarda hubûbât, pamuk, susam, pirinç ekildiği gibi diğer kısımlarda tütün, patates, narenciye, vürûdiye fasılasını her nev'î vesâ'ire meyveli ağaçlar yetişmektedir. Bunlar meyânında zeytincilik ve dutçuluk ayrıca zikre değerdir.

Nârenciye zirâ'atı inkılâbından beri ta'amum etmiş ve alınan mahsûl sancağa kifâyet etdikden başka ecnebî memleketlere ve Suriye'nin her tarafına mühimm mikdârda sevkîyât yapılmaktadır.

Antakya, İskenderun, Reyhaniye ve Kırıkhan Kasabaları civârlarında yapılan sebzeçilik mâlî ihtiyâçları te'mîn ettiği gibi memleket dâhilinde küliyatlı sevkîyât yapılmaktadır.

Arâzinin sûret-i inkisâmı 'Amîk Ovası'nda arâzî-i kebîre, Arsuz havâlisinde arâzî-i mutavassıta vesâ'ir aksâmında ise arâzî-i sagîreden 'ibâretidir.

Sancak zirâ'atında tatbîk edilen münâvebe ekseriyetle iki senelikdir.

Birinci sene hubûbât ikinci sene kuru filhân yapılır ve-yâhûd susuz darı, nohut veya mercimek ekilir.

Makineli Zirâ'at aletleri: Son yıllarda zirâ'atımız makineleşmeye başlamıştır. Bugün topraklarımızda birçok Frenk pullukları, orak makineleri, traktörler, patozlar işlemektedir.

Zirâ'at-i Sanâiyî

Zirâ'at mahsûllerinden muhtelif isti'fâdeler te'mîn etmek için mevcûd sanâiyî mü'esseseleri şunlardır:

Hepsi Antakya'da olmak üzere on iki sâbûn-hâne vardır. Bu büyük sâbûn mü'esseselerinin sâhibleri şu zevâtdır:

Melek-zâde Şükrü ve birâderi Doktor Abdu'r-rahman Fâ'ik Beyler, Kuseyri-zâde Hâcî Reşîd Ağa, Kuseyri-zâde Mustafâ Ağa, Yahyâ-zâde Râsim Bey (iki sâbûn-hânesi vardır) Asalcı-zâde 'İsmet Efendi, İskîf-zâde Hâcî Yusûf Efendi, Şeyh-zâde 'Abdu'l-lah Efendi, Halef-zâde Süreyyâ Beyle Beşîr Efendi sâbûnî ve evlâdları müştereken Çelenk Baş-zâde Murâd Efendi, Müftî-zâde Sadık Efendi, Mustafâ-zâde 'Osmân ve Hoca-zâde 'Alî Efendiler...

İskenderun'da Mösyö İstirati Kiliptise 'â'id büyük bir zeytinyağı takattur-hânesi vardır.

Sancağın muhtelif yerlerinde 110 tane zeytinyağı mengenesi mevcûddur. Kırkhan'da Boduryan Efendiye, Reyhâniye'de Dikran Hakimiyan Efendi'ye 'â'id birer rakı i'mâlât-hânesi mevcûd olup senede onar bin litreyi mütecâviz hâlis üzüm rakısı çekmekdedirler.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

Halep'deki meşhûr Altunyan Hasta-hânesi mü'essis ve sâhibi Doktor Altunyan Efendi'nin Kırıkhan'daki 'asrî çiftliklerinde son sistem bir tereyağı fabrikası kurulmuş ve fa'âliyeteye geçmiştir.

HUBÛBÂT

1934 – 1935 senesi Zirâ'atına ait mahsulat cetveli

Hubûbât	Hektar-ı Mesâhası	Mahsûl-i Kenteli*
Buğday	31.000	240.000
Arpa	6.500	72.000
Şifan(yulaf)	7.800	63.000
Mısır	200	900
Pirinç	190	1.850
Darı	5.000	15.000

Bakliye

Kuşne (Siyah acı bezelye)	2.500	18.000
Cilban (Küçük bezelye)	2.100	15.000
Bakla	250	1.600
Mercimek	1.200	3.200
Nohut	1.100	13.000
Fasulye	650	5.000

Sanâ'îye

Tütün	185	1.400
Pamuk	300	1.050
Şeker Kamışı	220	3.500
Susam	45	185

Meyveli Ağaçlar

	Hektar-ı Mesâhası	Mahsûl-i Kenteli*
Üzüm	5.320	57.000
Zeytin	7.380	40.000
Kaysı	-	3.000
Şeftali	-	1.700
Portakal	-	17.500
Limon	-	500
İncir	-	12.000
Badem	-	1.200
Fıstık	-	30

* Bir kente on okka.

* Bir kente on okka.

Elma	-	3.200
Armut	-	1.050
Erik	-	3.000
Ceviz	-	2.400

Mevâşi

Sancak vâsi' merâlarıyla hayvânât-ı ehliye beslenmesine elverişlidir. Merâların en mühimmi 'Amîk Ovası'nda ve Karasu Havzası'ndadır. Tabî'i çayırlar hayvânât-ı mahalliye'nin i'âşesine hâdim oldukdan mâ'ada bunlardan senevi 4.000-7.000 ton kadar ot istihsâli edilmektedir. İskenderun limanından gelen bi'l-cümle hayvânât bu çayırlarda muvakkaten re'â edilir.

Sancağın mevâşi'si takriben ber-vech-i zîrdedir:

Karsiye	5.000
Bakriye	40.000
Anmiye	55.000
Ma'ziye	100.000
Manda	1.000

Tarık Mümtaz, Orta doğu coğrafyasının ekonomik bakımından en önemli iki merkezi olan Halep ve Şam bölgelerindeki izlenimlerini ele alarak, bölgenin ihracat ve ithalat bakımından ne kadar önemli olduğunu tablolar halinde açıklamıştır. Zira bu durumun aslında dönemin manda yönetiminin bölge üzerinde neden hâkimiyet kurmaya çalıştığı konusunda izlenimler bırakmıştır. Satır arası okumalardan güncede coğrafyanın tarihi ve kültürel bakımından Osmanlı Devleti'ne ait olduğu ancak Fransız işgali sonrası bölge de birtakım iktisadi yapılanmalara gidildiği dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda bütçenin tatbikinde Fransız manda yönetiminin son kararları önem arz etmektedir. İktisadi olarak Fransızlar Suriye ve Lübnan Bankalarını kurarak bölgede egemen güç olmaya çalışmışlardır. Ziraat Bankası Fransız memurlar tarafından idare edilmekteydi. Diğer bankalar ise şunlardı: Suriye ve Büyük Lübnan, Française Suriye, Roma, İtalya Egiziano, Tunus ve Cezayir Arazi Kredisi, Alman Orient Bank, Tarım Bank idi. Fransa bölgede Osmanlı idaresinin son dönemlerinde yatırımlara sahipti. İpek ve tütün endüstrilerinin yanı sıra Şam-Halep'i birbirine bağlayan yolu yapmışlardır. Taşımacılık yoluyla da pamuk ve ipek gibi ürünleri ülkelere götürmekteydiler.³⁰ İşte bu çalışmayla Fransızların niçin bölgeyle ilgilendiklerinin, coğrafyanın ekonomiye eklenerek neden hayati önem arz ettiği sorularını yanıtlamada orta doğu araştırmacılarına kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür.

³⁰ Le. P, CHAMMES, **Alexandrette**, Tous Droits Réservés a L' Auteur, 1931. s.85.; Mehmet Akif OKUR, "Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye'de Fransız Mandası" **BİLİG**, S.48, 2009 (KIŞ). S.142-143.; Şerife Yorulmaz, "Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar", AÜ. TİTE, **Atatürk Yolu** Mayıs 1998.s. 232-233.

SONUÇ

1930’lu yılların Halep Müstemleke bölgesinin sosyo-kültürel ve gündelik yaşamı hakkında bilgiler veren zirai, sanayi ve ekonomik yaşamına dair ele alınan notlar, dönemin tarihsel akışına ışık tutması açısından son derece önemlidir. Bir yüzellilik olan Tarık Mümtaz, sürgün yıllarında yaşamakta olduğu coğrafyanın çeşitli yaşam alanlarıyla ilgili kaleme aldığı güncesinden bize son derece çarpıcı bilgiler ulaştırmıştır. Fransızların Sancak yönetimini tesis ettiği Halep ve civarında bölgenin tarım faaliyetlerinin geniş çapta yürütüldüğü ve mevcut potansiyelin yapısına dikkat çekilmiştir. Özellikle Amik ovası ve civarında yürütülen tarım faaliyetlerinin çeşitliliği ve verimliliği vurgulanmıştır. Gündelik yaşamda insanların büyük ölçüde yaşamını tarım ve çiftçilikle sürdürdüğü Halep ve civarında mera alanlarının da geniş yer tuttuğu hakkında bilgiler verilmiştir. Narenciye ve meyve bahçelerinin genişliği, susam, hububat, her nevi sebze yetiştiriciliği en yaygın geçim kaynakları arasında yer almıştır. Ayrıca zeytincilik ve zeytinyağı işletmelerinin yer aldığı bölgede özellikle civar bölge pazarlarına mal sevkıyatı yapabilen sabunhanelerin son derece ilgi çektiği hakkında bilgiler verilmiştir.

Sürgün yıllarının bir dönemini geçirdiği Halep ve civarının özellikle ekonomik durumu, potansiyeli ve yapısı hakkında bilgiler aktaran Mümtaz, bu konuda mevcut literatür ve belgelerin yeterince aydınlatmadığı söz konusu konunun aydınlatılmasına katkı sağlamış olması bakımından da son derece önemlidir. Bu çalışmada Osmanlıca kaleme almış olduğu sürgün notlarındaki bilgilerin tercüme edilerek değerlendirilmiş olunmasının yanı sıra yaşamı ve faaliyetleriyle de ilgili kısa bir biyografik çalışmanın yapılması amaçlanmıştır. Zira Mümtaz aynı zamanda işgal yıllarında sömürge bölgelerindeki entelektüel yaşama sağlamış olduğu katkılar açısından da çalışılmak istenmiştir. Bu çalışma bu yönüyle hem bir yüzelliliğin biyografik serüvenini hem de dönemini aydınlatan kaleme aldığı bu açıdan önemli bilgileri açığa çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA.020.20.01.02. Yer no:12.42.9.

BCA.490.0. Yer no:1385.596.

Resmi Yayınlar

TC. Resmi Gazete, Kanun no: 3527, Sayı:3961, 16 Temmuz 1938.

Gazete ve Dergiler

Atatürk Yolu,

Bilig,

Yenigün,

Yeni Mecmua,

Araştırma ve İnceleme Eserleri

BAZANTAY, Pierre, **La Penetration de L’Enseignement dans Le Sandjak Autonome D’Alexandrette**, Beyrut, Imprimerie Catholique, 1935.

BİNGÖL, Sedat, **Yüzellilikler** Meselesi, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

- Le. P, CHAMMES, **Alexandrette**, Tous Droits Réservés a L' Auteur, 1931.
- ERDAHA, Kamil, **Yüzellilikler Yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1998.
- DAYI, Esin, **Hatay Gazetesi'nde Atatürk** (Ağustos 1938 – Aralık 1938), Erzurum Üniversitesi Yayınları, No: 933, AİİTE, Erzurum, 2003.
- HALICI, Şaduman, **Yüzellilikler**, Anadolu Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- HOCAOĞLU, Sırrı, **Zindan Bekçileri Yahut Hortlayan Ali Kemal**, Halep, 1935.
- GÖZTEPE, Tarık, Mümtaz, **Çizgiler ve Bilgiler**, Halep, 1935.
- KARACA, Emin, **150'likler**, Altın Kitaplar, İstanbul, 2004.
- MERİÇ, Cemil, **Bu Ülke**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- MÜMTAZ, Tarık, **Hatay Albümü**, Ülku Matbaa, 1940.
- OKUR, Mehmet Akif “*Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası*” **BİLİG**, S.48, 2009 (KİŞ).
- ÖZAKMAN Turgut, **Vahdettin, M. Kemal ve Milli Mücadele**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 2010.
- SOYSAL, İlhami, **150'likler**, Gür Yayınları, İstanbul, 1985.
- SELÇUK, Hamdi, **Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri**, Sucuoğlu Matbaa, İstanbul, 1972.
- UCMAN, Abdurrahman, İNCİ Handan, **Bir 150'liğin Mektupları**, İstanbul, 1998.
- YORULMAZ, Şerife *Fransız Manda Yönetimi Döneminde İskenderun Sancağı (Hatay)'nın Sosyo-Ekonomik ve Siyasal Durumuna İlişkin Bazı Kayıtlar*”, AÜ. TİTE, **Atatürk Yolu** Mayıs 1998.

İnternet

<http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1383> (17.05.2014)

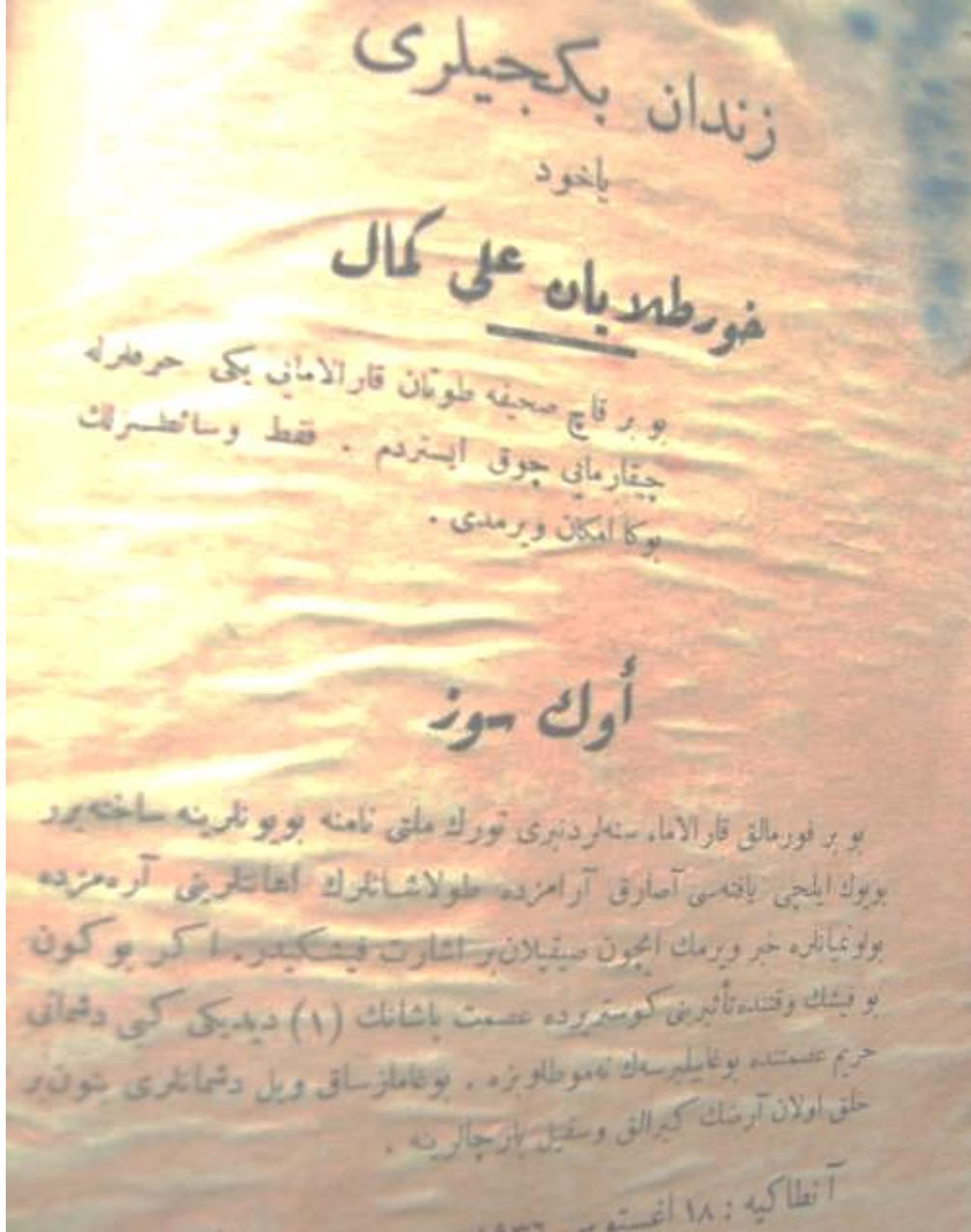
Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

EKLER

EK-1

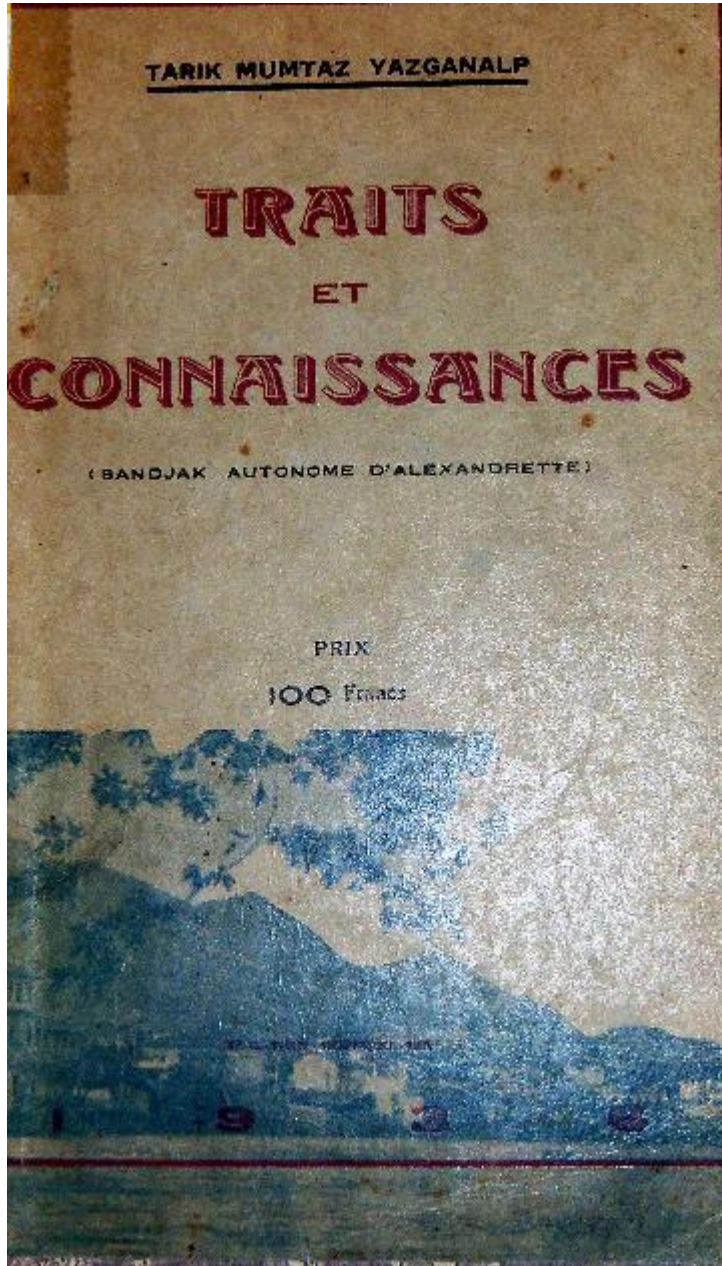

Ahmet Sırrı, Zindan Bekçileri Yahut Hortlayan Ali Kemal, Halep, 1935.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

EK-2/a

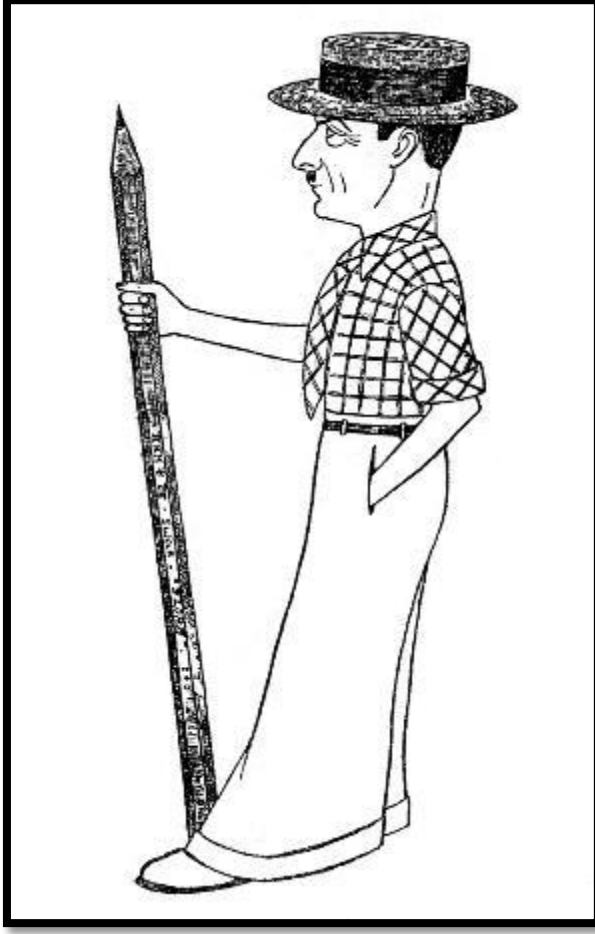
(İçeriği Fransızca ve Eski Türkçe)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014

EK-2/b

Çizgiler ve Bilgiler Mü`ellifi Tarık Mümtâz Yazganalp
(Mü`ellifin bir hastalığı esnâsında aynadan çizdiği bir resmi)

L'auteur "Traits et Connaissances"

Tarek Moumtaz Yazgan Alp

Mü`eliflin bir hastalığı esnâsında aynadan çizdiği bir resmi.

L'auteurdessini par lui – meme devant un miroir après une maladie

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/4 Spring 2014